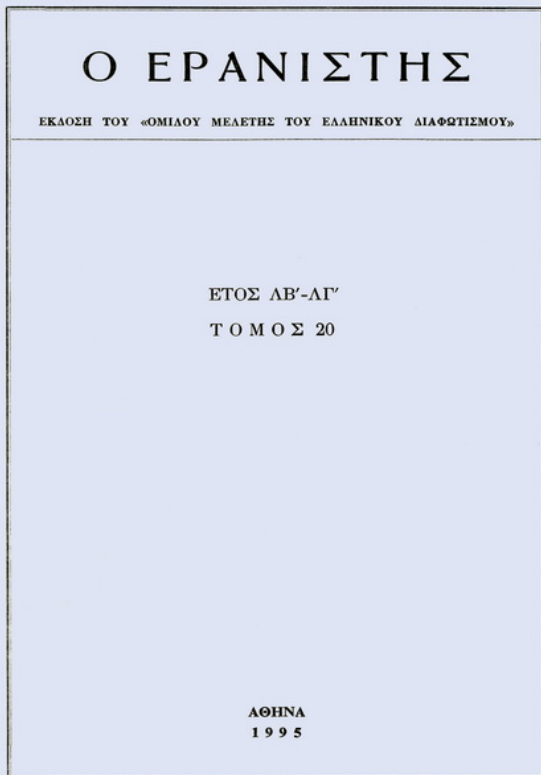

The Gleaner

Vol 20 (1995)

L.-P. Jussieu, Simon de Nantua (1818). Η περιπλάνηση του αγαθού εμπόρου και οι αφηγηματικές της προσαρμογές στα ελληνικά

Βίκυ Πάτσιου

doi: [10.12681/er.240](https://doi.org/10.12681/er.240)

To cite this article:

Πάτσιου Β. (1995). L.-P. Jussieu, Simon de Nantua (1818). Η περιπλάνηση του αγαθού εμπόρου και οι αφηγηματικές της προσαρμογές στα ελληνικά. *The Gleaner*, 20, 66–74. <https://doi.org/10.12681/er.240>

L.-P. JUSSIEU, *SIMON DE NANTUA* (1818)

Ἡ περιπλάνηση τοῦ ἀγαθοῦ ἐμπορίου καὶ
οἱ ἀφηγηματικές της προσαρμογές στὰ ἑλληνικά

Η ΚΑΙΝΟΤΡΙΑ ΦΙΛΟΠΕΡΙΕΡΓΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ποὺ ἐκδηλώνεται τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἱκανοποιεῖται ἐγκαίρως μὲ τὸν πρὸ ἄμεσο καὶ ἀποτελεσματικὸ τρόπο, τὶς μεταφράσεις. Συμφέρουσα καὶ δραστική, ἡ μετάφραση τὰ χρόνια αὐτὰ ἀναζητεῖ προσφυὴ καὶ ἀρμόδια πρότυπα πρὸς συγκομιδὴν καρπῶν «ἀρετῆς καὶ μαθήσεως» καὶ προσδιορίζει μιὰ συνολικὴ ἀναπροσαρμογὴ στὸ πλαίσιο τῶν ἐπαφῶν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία. Ἡ ἀνυπαρξία διχασμοῦ τοῦ μεταφραστῆ, ὁ ὁποῖος ἔχει σχεδὸν αὐτονόητα ἀποδεχθεῖ τὴν —πρόσκαιρὴ ἔστω— πνευματικὴ ἀνωτερότητα τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, μετατρέπεται σὲ ἀμυχανία μπροστὰ στὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἀβέβαιης ἐκδοτικῆς περιπέτειας. Τὸ μέγεθος τοῦ ἐγχειρήματος ὑπογραμμίζουν οἱ δυσκολίες στὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐννοιῶν, καθὼς καὶ ἡ ἀτελὴς ἀνάπτυξη τοῦ μεταφραστικοῦ μέσου, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐπιδίωξη τῆς σαφήνειας μᾶλλον, παρὰ τῆς εὐφράδειας καὶ τῆς τεχνικῆς σύνθεσης τοῦ λόγου.

Χρήσιμο γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτισμικὴ προαγωγὴ τοῦ γένους, χαρακτηρίζεται τὴν ἴδια ἐποχὴ τὸ ὠφελιμότερο βιβλίον πρὸς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ὁ *Simon de Nantua* (Παρίσι 1818), ἔργο τοῦ Laurent-Pierre Jussieu (1792-1866),¹ τοῦ βραβευμένου γάλλου συγγραφέα ἀναγνωσμάτων κατὰλληλων γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διαπαιδαγώγησης στὰ πλαίσια καὶ τὰ ὅρια τῆς συγκρότησης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Στὴ διήγηση τοῦ Simon, μεταξὺ ἄλλων, προβάλλεται ἡ σημασία

1. Τὸ ἔργο γνώρισε 14 ἐκδόσεις ἕως τὸ 1846 καὶ μεταφράστηκε σὲ πολλὲς γλῶσσες. Ὁ L.-P. Jussieu ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικά του ἐνδιαφέροντα (φυσικὴ ἱστορία) ἀσχολήθηκε μὲ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία (ἔγραψε μύθους, παραμύθια σὲ στίχους καὶ ποιήματα καὶ ὑπῆρξε ἐκδότης παιδικοῦ περιοδικοῦ), τὴ βελτίωση τῶν φυλακῶν (ἔγραψε κατὰλληλα ἀναγνώσματα γιὰ τοὺς κρατουμένους), τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση καθὼς καὶ τὴν ἀγωγὴ καὶ τὴν ψυχαγωγία τῶν στρατιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Εὐχαριστῶ τὴ Δέσποινα Προβατᾶ ποὺ πρόθυμα ἔθεσε ὑπόψην μου ἀριθμὸ φωτοτυπιῶν τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν Bibliothèque Nationale (Παρίσι).

τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ἀξία τῆς ἀλληλοδιδασκατικῆς μεθόδου, τῆς προληπτικῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς ὑγείας καθὼς καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀκριβοῦς ἀπόδοσης τῶν φόρων καὶ ἀναλύονται συνοπτικὰ οἱ ἀρχές τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀσκήσεως τῆς βουλευτικῆς ἐξουσίας, τῶν ἐμπορικῶν συμβάσεων καὶ συμφωνιῶν, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς νομικῆς κατοχύρωσης τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἐξαφανίζοντας σχεδὸν τὴν ἀπόστασι ἀνάμεσα στὸν χρόνον τῆς δράσεως καὶ τὸν χρόνον τῆς ἱστορίας (ὁ ἥρωας τοῦ πεζογραφήματος περιέρχεται τὴ γαλλικὴ ἐπαρχία τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ΄: 1814 καὶ 1815-1824), ἡ διήγησι, μὲ τὴν ὁμαλὴ διαδοχὴ τῶν ἐπεισοδίων, ἀκολουθεῖ τοὺς ἀπλουστευμένους καὶ στοιχειώδεις κανόνες τῆς ἀφέλειας καὶ τῆς ἀκριβολογίας. Ὁ χῶρος, ὁ χρόνος καὶ τὰ πρόσωπα (ἀγρότες, ποιμένες, γεωργοί, ἔμποροι, ἐργάτες), μὲ τὸ πειστικὸν πρόσχημα τοῦ πραγματικοῦ, δὲν ἐξυπηρετοῦν παρὰ τὴν ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν μὲ εὐστοχία οἱ προϋποθέσεις τοῦ εὐνομου καὶ χρηστοθήτους κοινωνικοῦ βίου. Ὁ ἀναγνώστης, ἐνῶ ἀπολαμβάνει τοὺς λόγους καὶ κυρίως τὶς νοουθεσίες τοῦ ἀγαθοῦ ἥρωα, ταυτόχρονα διδάσκεται καὶ παρακινεῖται «ἀνεπαισθήτως εἰς τὸ καλόν».

Ἡ διαπλοκὴ τῶν ρόλων τοῦ πρωταγωνιστικοῦ καὶ τοῦ συμπρωταγωνιστικοῦ προσώπου μὲ ἐκείνους τοῦ ἀφηγητῆ καὶ τοῦ συγγραφέα ἐξασφαλίζει καὶ ταυτόχρονα διατηρεῖ τὴ σταθερή, ὅσο καὶ μονομερή, ὀπτικὴ τῆς ἀξιολόγησής τῆς δράσεως. Λόγιος ἢ ἀγαθός, ὁ ἔμπορος-ἀφηγητῆς προκαλεῖ τὸ ἀναγνωστικὸ ἐνδιαφέρον μὲ τὴν ἐπιλογὴ χαρακτηριστικῶν ἀποδεικτικῶν (πραγματικῶν) παραδειγμάτων, ποὺ ὑποστηρίζουν, χάρις στὴν ἀληθοφάνειά τους, τὴν ὀρθότητά καὶ τὴν ἀξία τῶν ἠθικῶν του παραινήσεων.

Τὸν ἔμπειρο μεταφραστὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὴν κοινὴ —τὴν «μέση καὶ μετριόφρον»— ἑλληνικὴ γλώσσα, ἀφοῦ πρῶτα προσαρμολογεῖ στὴ δική μας ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ πραγματικότητα μὲ τὴν ἀφαίρεση ὧσων ἀφοροῦν καὶ ἀποβλέπουν στοὺς Γάλλους, ἀναζητεῖ, μόλις κυκλοφορήσει, ὁ Κοραῆς μεταξὺ τῶν γνώριμων τοῦ φίλου του ἐμπόρου στὴν Τεργέστη, Ἰάκωβου Ρῶτα. Ὁ Ρῶτας εἶχε ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Κοραῆ νὰ τοῦ στείλει τὸ ἔργο τοῦ A.-L.-J. de Laborde, *Plan d'éducation pour les enfants pauvres* (Παρίσι 1815). Ὁ Κοραῆς τοῦ γράφει σχετικὰ (ἐπιστολὴ ἀπὸ 20.6.1818): «Παρὰ τὸ ζητούμενον τοῦ De la Borde σὲ πέμπω τῆλλα δύο· τὸ μὲν [*Guide de l'enseignement*] ὡς παιδαγωγικόν, τὸ δὲ *Simon de Nantua*, ὡς χρησίμον νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ἃν εἶχες κανένα ἔμπειρον μεταφραστὴν, νὰ τὸ οἰκειώσῃ δηλαδὴ εἰς τὰ ἔθνη

και ἤθη μας». ² Ἀποτελεσματικὸς ὑποκινητὴς τῶν πνευματικῶν δραστηριοτήτων τῶν ὁμογενῶν του, ὁ Κοραῆς συνδέει τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν βιβλίων καὶ τὴ διάδοσιν τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς παιδείας καὶ ἐντάσσει τὸν Σίμωνα ἐκ Ναντούης σὲ μιὰ συνολικὴ, θεωρητικὴ καὶ κριτικὴ, προσέγγιση τῶν μεταφράσεων ἐπιστημονικῶν, φιλοσοφικῶν, ἱστορικῶν καὶ παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ποὺ ἀποτελοῦν ἱσχυρὲς μαρτυρίες τοῦ ρυθμοῦ ἀνάπτυξης τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους.

Ὁ μεταφραστὴς ἔχει ὥστόσο ἤδη βρεθεῖ ἀνάμεσα στὸν κύκλο τῶν νέων ἐλλήνων σπουδαστῶν στὸ Παρίσι. Ὁ Ἰώσηπος Μανουὴλ Δούκας (1795;-1831), γιὸς δραστήριου καὶ φιλογενοῦς ἐμπόρου στὴ Σάμο, ³ συστημένος ἀπὸ τὸν Κούμα στὸν Κοραῆ, συνεχίζει τὶς σπουδὲς του στὴν ἱατρικὴ διευρύνοντας ταυτόχρονα τὰ ἐνδιαφέροντά του στὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (ὀρυκτολογία, χημεία, βοτανικὴ), τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς ἱστορίας. Τακτικὸς συνεργάτης τοῦ Λόγιου Ἐρμῆ γιὰ μιὰ διετία (1816-1818) μὲ μεταφράσματα ἀπὸ ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικά, σπεύδει νὰ κοινοποιήσει στοὺς ἀναγνώστες τοῦ ἐντύπου τὰ φαινόμενα καὶ τὰ θάύματα τῆς φύσης, μεταφέροντας παράλληλα τὸ μήνυμα τῆς κυριαρχίας τῆς λογικῆς: ἡ τελειοποίησις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀκολουθεῖ τὴν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἀνακαλύψεων· ἡ εὐδαιμονία βρίσκεται στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τοῦ «φιλόσοφου» παρατηρητῆ ὁ Δούκας παρουσιάζει ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ περιοδικοῦ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδο τῶν J. Lancaster καὶ A. Bell καὶ προτείνει νὰ εἰσαχθεῖ στὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος θεωρώντας ὅτι προετοιμάζει τὴν ἠθικὴ βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἱστορίας παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ G. Mably, *Observations sur l'histoire de France*, Παρίσι 1765 («Παραλληλισμὸς Ἑλλή-

2. Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. ΟΜΕΔ, τ. Δ', Ἀθήνα 1982, σ. 94. "Ἐνα μῆνα ἀργότερα σημειώνει: «Σ' ἔγραφα περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ ὁποίου σ' ἔπεμψα βιβλιαρίου *Simon de Nantua*. Αὐτὸ μεταφράζεται τώρα ἐδῶ ἀπὸ νέον τινὰ τῶν ἡμετέρων» (ἐπιστολὴ ἀπὸ 9.7.1818), ὁ.π., σ. 98-99.

3. «Κατὰ τὰ λόγια τοῦ υἱοῦ, ὁ πατὴρ φαίνεται ἄνθρωπος θερμὸς καὶ ἐπιχειρηματίας ... Μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐργαστήριον χαρτοποιικόν. Περιῆλθε τὴν Εὐρώπην, ἐξέυρει καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀγγλῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων διέτριψε», γράφει ὁ Κοραῆς στὸν Ἀλέξ. Βασιλείου (ἐπιστολὴ ἀπὸ 22.2.1815), Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', Ἀθήνα 1979, σ. 393. Ὁ ἴδιος ἀπαντώντας σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Δούκα σχολιάζει ἐπαινετικὰ τὶς φροντίδες τοῦ πατέρα γιὰ τὴν ἀνατροφή καὶ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ καθὼς καὶ τὴν προτίμησίν του γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Γάλλων καί, τέλος, τὸν προτρέπει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱδρυση γυμνασίου ἐπιστημῶν» στὴ Σάμο, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν Κυδωνιατῶν, ὁ.π., σ. 389-391.

νων και Ρωμαίων — 'Εκ τῶν παρατηρήσεων τῆς Γαλλικῆς Ἱστορίας τοῦ Μαβλύου») και ἀπὸ τὸν χώρο τῶν ἐπιστημονικῶν εἰδήσεων, λόγους, παρατηρήσεις και ὑπομνήματα γνωστῶν γάλλων και ἁγγλων γιατρῶν, φυσιολόγων και χημικῶν (B.-G.-E. Lacépède, E. Home, G.-L.-C. Cuvier, J.-J. Virey, J.-L. Gay-Lussac) σχετικὰ μὲ τὰ προϊόντα και τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καθὼς και τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων και τῶν ἐφαρμογῶν. Τὸ παράδειγμα τοῦ «χρυσοῦ και χαριτωμένου» νέου γιὰ τὴ συνδρομὴ του στὸν φωτισμὸ τῶν ὁμογενῶν του προβάλλουν και οἱ ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ ἀναφερόμενοι σὲ δύο πρόσφατες συνεργασίες του.⁴

Ἡ ἐρευνητικὴ ἀνησυχία τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ και ἡ μερικὴ αὐτονόμησή του ἀπέναντι στὸ ξένο κείμενο συστηματοποιεῖται μὲ τὴ χρῆση τῶν ὑποσημειώσεων, προσθηκῶν και διορθώσεων, καθὼς και μὲ τὴ συνθετικὴ διάθεση ἐπικάιρων και κατάλληλων ἀλλαγῶν ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις, μετατρέποντας ἔτσι τὴ μεταφραστικὴ πρακτικὴ σὲ γύμνασμα κριτικῆς εὐφυΐας και προσαρμογῆς στὶς ἀνάγκες και τὶς προτεραιότητες τοῦ ιστορικοῦ παρόντος, δηλαδή τῆς ἐποχῆς. Ὁ μεταφραστὴς συχνὰ σχολιάζει, διορθώνει και ὑπομνηματίζει τὸν ξένο συγγραφέα προσαρμόζοντας, ὅταν χρειάζεται, ἀνάλογα τὸ κείμενό του: «Ἡ παρούσα διατριβὴ εἶναι μετάφρασις τῆς τοῦ Κυρίου Virey... Μετάφρασις ὅμως ὅχι ἀκριβῆς· ἀφῆσα ὅσα δὲν μ' ἐφάνησαν ἀνάλογα εἰς τὰς περιστάσεις μας, ἀντ' αὐτῶν δ' ἐπρόσθεσα ὅσα μ' ἐφάνησαν ὠφελιμώτερα, καθὼς δύναται νὰ τὸ ἴδῃ ὁ παραβάλλων τὴν μετάφρασίν μου μὲ τὸ πρωτότυπον».⁵ Ἡ πρωτότυπη ἀφηγηματικὴ ἀνάπλαση θέματος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δραματοποιίας («Οἰδίπους ἐν Κιθαιρῶνι») πιστοποιεῖ παράλληλα τὴν ὑπαρξὴ δημιουργικῆς φαντασίας, ὑποδεικνύοντας ἴσως μιὰ ἄλλη πιθανὴ τροπὴ στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ μελλοντικοῦ γιατροῦ και ἀρχαιολόγου.

Ἰπακούοντας στὴν ἐπιθυμία τῆς κοινῆς ὠφέλειας, ὁ Δούκας γνωστο-

4. Βλ. Λόγιος Ἐρμῆς, Ζ' (1817), σ. 143. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς συνεργασίες τοῦ Δούκα στὸν Λόγιο Ἐρμῆ, βλ. τὸ οἰκτεῖο λῆμμα στό: Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, *Τὰ ἐλληνικὰ προεπαναστατικὰ περιοδικά. Εὐρετήρια Β'*, «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος», KNE/EIE 20, Ἀθήνα 1976. Γενικότερα, βλ. Ἐμμ. Κρητικίδης, *Τοπογραφία ἀρχαία και σημερινὴ τῆς Σάμου*, Ἐρμούπολη 1869, σ. 63· Σόφη Παπαγεωργίου, «Ἐνα ἀκόμη ἀνεκδότο γράμμα τοῦ Κοραΐ», *Χρονικά*, Γ' (1978), σ. 22-28, Μ. Α. Βουρλιώτης, *Καρμυανόλοι και Βιβλίο (1830-1839)*, Ἀθήνα 1990, σ. 15-16 και κυρίως, τοῦ ἴδιου, «Ἰώσηπος Μανουὴλ Δούκας (1795-1831)», *Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση*, Γ' (1990), τχ 39-40, σ. 109-116.

5. Λόγιος Ἐρμῆς, Η' (1818), σ. 136.

ποιεῖ στο τέλος τῆς τρίχρονης παραμονῆς του στο Παρίσι τὴν πρόθεσή του νὰ μεταφράσει τὸ ἔργο τοῦ Jussieu, προσαρμόζοντάς το κατὰλληλα. Ὁ χώρος τῆς δράσης μεταφέρεται στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ ἥρωας ἀποκτᾷ ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο, σὲ ἀντικατάσταση τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς γαλλικῆς καταγωγῆς του, τὸν ἠθικὸ (καὶ ἐπομένως γενικότερο) χαρακτηρισμὸ τοῦ «καλοῦ». Ὁ μεταφραστής, σύγχρονος τοῦ συγγραφέα, ἐπιδιώκει τὴ δική του παρέμβαση στὸ μεταφραστικὸ ἀποτέλεσμα, καθιστώντας τὴ σχετικὴ διαδικασίαν τελικὸ προϊόν μιᾶς συνεργασίας ποὺ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸ ἱστορικὰ διαφοροποιημένο κοινὸ μιᾶς ἄλλης ἐθνικῆς ομάδας: «Ὁ κύριος Ἰουσιός, φίλος καὶ συνάδελφός μου... φιλόανθρωπος καὶ φιλέλληνας τὰ μέγιστα, μὲ κοινοποιεῖ πολλὰς νέας ἰδέας ὡς καὶ τινὰ κεφάλαια πραγματευόμενα περὶ ὑποθέσεων ἀναφερομένων εἰς τὸ γένος. Ὡστε ἡ μετάφρασίς μου ἔχει πρότερον ὅχι κοινόν, δηλαδὴ ὅτι γίνεται ὑπ' ὅψιν τοῦ συγγραφέως».⁶

Ἀνέλπιστες οἰκιακὲς περιπέτειες (θάνατος τοῦ πατέρα) καὶ προφανῶς οἱ οἰκονομικὲς δυσκολίες, γιὰ τίς ὁποῖες κάνει συχνὰ μνεῖα ὁ Κοραῆς στὸν Βασιλεῖο,⁷ ἀναγκάζουν τὸν Δούκα νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πόλιν τῶν σπουδῶν του καὶ τίς μεταφραστικὲς του ἐνασχολήσεις. Τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐκδόσεως, ὁ μεταφραστής, ἐλπίζοντας σὲ προσωρινὴ ἀναβολὴ τῆς, ὑπόσχεται στοὺς φιλόμους συνδρομητὲς-χρηματοδότες τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ συγγράμματός του μὲ τὸν *Καλὸ Ριχάρδο* τοῦ Φραγκλίνου,⁸ ἕνα ἄλλο, θεματικὰ συγγενὲς ἔργο, ἐνταγμένο καὶ αὐτὸ στὴν παρά-

6. *Προκήρυξις*. Ὁ Καλὸς Συμεὼν ἢ Ὁ Περιερχόμενος Ἐμπορος [στὸ τέλος:] Ἰωσήπος Μ. Δούκας. Ἐν Παρισίοις τῇ 15 Ἰουνίου 1818..., σ. 4. Τὴν προαγγελίαν γιὰ τὴν ἐκδόσιν τῆς μετάφρασης μὲ τὴν πρόσκλησιν γιὰ ἐγγραφή συνδρομητῶν (βλ. Φ. Ἡλιοῦ, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθῆκες-Συμπληρώσεις», *Τετράδια ἔργασίας* 4, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1983, ἀρ. *172) ἀναδημοσιεύει (παρалаίποντας τὴν ἐνδειξὴν τοῦ τυπογραφείου) καὶ ὁ *Λόγιος Ἐρμῆς*, Η' (1818), σ. 498-501, μὲ σχετικὸ προεισαγωγικὸ σχόλιον τῶν ἐκδοτῶν του.

7. «Ἐστειλαν ἐδῶ τὸν νέον χωρὶς ἀργύρια· καὶ τυραννεῖται καὶ αὐτὸς μὴ ἔχων τὰ ἀναγκαῖα τυραννοῦμαι καὶ ἐγὼ, θέλων, ἀλλ' ὅμως μὴ δυνάμενος εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις νὰ τὸν βοηθήσω» (ἐπιστολὴ ἀπὸ 17.3.1815), Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', σ. 397. Βλ. καὶ μεταγενέστερες ἀναφορὰς (31.8.1816, 5/29.9.1816), ὁ.π., σ. 493-494, 504. Αἰτιολογώντας τὴν ἐκ νέου παροχὴν οἰκονομικῆς βοήθειας πρὸς τὸν νεαρὸ σπουδαστὴ ὁ Κοραῆς σημειώνει: «Τί νὰ κάμω; ἔκλαιε κρουνήδον, ἦτο καὶ ὀλίγον ἄρρωστος, ἐφοβήθη μὴ ἔλθῃ εἰς ἀπόγνωσιν» (ἐπιστολὴ ἀπὸ <29.9.1816), ὁ.π., σ. 506.

8. Στὴν Εἰδήσιν «Πρὸς τοὺς συνδρομητὰς» (Παρίσι, 18 Σεπτ. 1818), ὁ Δούκας ἐνημερώνει σχετικὰ: «Διὰ νὰ ἀναπληρώσω αὐτὴν τὴν ἀκούσιον τῆς ἐκδόσεως ἀναβολήν, θέλω προσθέσει εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ *Καλοῦ Ριχάρδου* τοῦ Φραγκλίνου (*Le bonhomme Richard*, par Franklin), χωρὶς τινας αὐ-

δοση της αποφθεγματικής διδασκαλίας με σκοπό την αναβάθμιση των ήθων, όπου καταδικάζεται η πολυτέλεια, η άσκοπη δαπάνη και η σπατάλη του χρόνου. Ο ψευδώνυμος συγγραφέας του παρουσιάζεται, και σ' αυτή την περίπτωση, ως πραγματικός παρατηρητής της ζωής και της συμπεριφοράς των συμπολιτών του.

‘Η προσχεδιασμένη έκδοση δεν πραγματοποιείται’ ή παρουσία όμως του γάλλου συγγραφέα στα ελληνικά γράμματα επιβεβαιώνεται με διάφορες αφορμές. Ένα άλλο έργο του Jussieu, συνέχεια του πρώτου, τα *Oeuvres posthumes de Simon de Nantua* (Παρίσι 1829), εκδίδεται, όπως δηλώνει ο γαλλικός τίτλος, από τον συνοδοιπόρο του (θαυμαστού) ήρωα με βάση τις σκέψεις και τις αναμνήσεις που περιέχονται στα χειρόγραφα του και μεταφράζεται λίγα χρόνια μετά την κυκλοφορία του (Σίμωνος εκ Ναντούης ‘Οφισανή συγγράμματα, Αθήνα 1838), χωρίς μνεία του πραγματικού συγγραφέα, ο οποίος εξοφάνίζεται πίσω από το πρόσωπο του έπινοημένου του εκδότη. Ο ανώνυμος μεταφραστής ακολουθεί πιστά τη διαίρεση και την οργάνωση των κεφαλαίων και αναπαράγει το περιεχόμενό τους, υπομνηματίζοντας το κείμενο με ελάχιστα σχόλια, ιστορικού κυρίως (και σπανιότερα πολιτικού ή οικονομικού) χαρακτήρα, που επεξηγούν το παρελθόν και το προσαρμόζουν στο μέλλον.⁹ ‘Η ανασύνθεση μέσω της μνήμης μιās συγκεκριμένης ζωής, που συνδέεται ωστόσο περισσότερο

ξήσεως της τιμής του βιβλίου· τοῦτο δὲ διὰ τὰ τύχα τὴν συγγνώμην τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν», *Λόγιος Έρμης*, Η' (1818), σ. 572. ‘Η πρώτη (γνωστή) έκδοση τοῦ έργου (*Poor Richard's Almanac*, 1732), σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικὰ (*La Science du bonhomme Richard*, α' ἐκδ. 1778), τοῦ Φ. Φουρνάρα γίνεται στὰ 1823 (βλ. ΓΜ*1383) καὶ προέρχεται πάλι ἀπὸ τὸ κοραϊκὸ κλίμα.

9. ‘Η ἀντιστοιχία τῶν κεφαλαίων τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου ἐμφανίζεται πλήρως: Avertissement. La sagesse de Simon de Nantua. La jurisprudence... La politique... La médecine... Aphorismes... La bonté... La religion... Parole de Simon de Nantua (*Oeuvres posthumes*) - Προοίμιον. ‘Η σοφία τοῦ Σίμωνος ἐκ Ναντούης. ‘Η νομική... ‘Η πολιτική... ‘Η ἱατρική... Οἱ ἀφορισμοί... ‘Η ἀγαθότης... ‘Η θρησκεία... Παραβολὴ τοῦ Σίμωνος ἐκ Ναντούης (‘Οφισανὴ συγγράμματα). Γιὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπεξηγηματικὴν σημειώσεως βλ. στὸ ἴδιο, σ. 82, 84, 86, 87, 90. Στὴν τελευταία περίπτωση, ὁ κριτικὸς (πολιτικὸς) στοχασμὸς τοῦ μεταφραστῆ διατηρεῖ τὴν αὐτονομία του. Σχολιάζοντας τὴ θετικὴ ἄποψη τοῦ συγγραφέα σχετικὰ μὲ τὴν κληρονομικὴ ἰσχὺ τῆς Βουλῆς τῶν ‘Ομοτίμων ὁ μεταφραστής, διαφωνώντας ἐμμέσως, παρατηρεῖ: «‘Ημεῖς σκοποῦν δὲν ἔχομεν νὰ ἐπικρίνωμεν τὴν κατὰ τοῦτο γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἀλλ’ ἂς περιορισθῶμεν μόνον ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς του». Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσιν αὐτὴ τὸν Φίλιππο ‘Ηλιού πού πρόθυμα ἔθεσε στὴ διάθεσίν μου τὸ ἐλληνικὰ δημοσιευμένο ἔργο τοῦ Jussieu προσανατολίζοντας παράλληλα τὴ βιβλιογραφικὴν μου ἀναζήτησιν.

μέ τη σκέψη παρά με τη δράση, προσδίδει στην έγκυρότητα τής αφήγησης τις έγγυήσεις τής μαρτυρίας.

Τὰ ίδια χρόνια, ό ήρωας τοῦ έργου, ό εκ Νάντης Σίμων, αυτονομεῖται όχι μόνον από τόν δημιουργό του, αλλά και από τὰ συγκεκριμένα κείμενα και εμφανίζεται σέ έργα ανάλογης διδακτικής σκοπιμότητας και αφήγηματικής τεχνικής (παροχή γνώσεων στο πλαίσιο μιᾶς προφορικής συνομιλίας) πού έχουν γράψει συγγραφείς όπως ό Cyprien-Prosper Brard, γνωστός γάλλος ορυκτολόγος και συντάκτης έπιστημονικών εκλαϊκευτικών έγχειριδίων για σχολική χρήση. Σε κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του περί φυσικής (*Maître Pierre, ou Le Savant de village... Entretiens sur la physique*, Παρίσι 1840) πού μεταφράζεται ελληνικά από τόν Δημ. Ἀποστολίδη για χρήση κυρίως τών μαθητῶν τών δημοτικών σχολείων, ό Σίμων πληροφορεῖ και ενημερώνει τούς άκροατές του για τὰ πρόσφατα τεχνολογικά έπιτεύγματα πού παρατήρησε περιερχόμενος τή Γαλλία.¹⁰

Ἡ άφομοιωτική ικανότητα τοῦ λόγιου μεταφραστή στα μέσα τοῦ αἰώνα συντελεῖ στην ένταξη τοῦ έργου, πού συνεχίζει νά ζεῖ χωρίς τόν συγγραφέα του, στην ελληνική αφήγηματική διδακτική πρακτική. Ὁ Λέων Μελάς, ό συγγραφέας τοῦ *Γεροστάθη* (1858), άκολουθεῖ στη σύνταξη τοῦ κλασικοῦ ήθικοπλαστικοῦ του έργου τό ίδιο αφήγηματικό μοντέλο με τό γαλλικό μακρινό πρότυπό του: ό ήρωας, ό εὐπροσήγορος, άγαθός και πολύπειρος έμπορος, εμφανίζεται και στίς δύο περιπτώσεις ως πρόσωπο πραγματικό, σύγχρονο τοῦ άφηγητῆ και τοῦ άναγνώστη. Με τὸ πρόσχημα μιᾶς γραφῆς άναμνηστικής πού στηρίζεται στην έμπειρία και τήν παρατήρηση (πρόκειται για άναμνήσεις μιᾶς περιήγησης, μιᾶς ζωῆς ή μιᾶς ήλικίας), ό γράφων, ό πλασματικός συγγραφέας, γίνεται άκροατής και παρατηρητής τοῦ ήρωα, συνοδοιπόρος ή μαθητής του. Τήν επανάληψη τῶν τυπικών θεματικών μοτίβων τῆς σύνθεσης και τῆς καλοκαγαθίας συμπληρώνει τέλος ή ίδια χρηστική σκοπιμότητα τῆς σύνθεσης: ή άναγνωστική προθυμία συντηρεῖται με κίνητρο και στόχο τήν ήθική ωφέλεια.

Ἡ ελεύθερη μετάφραση και προσαρμογή συγκεκριμένου κεφαλαίου τοῦ Jussieu στη διάρθρωση τοῦ άναμνηστικοῦ ύλικοῦ, ολοκληρώνει και ενισχύει τίς ένδείξεις μιᾶς γόνιμης επίδρασης. Πρόκειται για τὸ κεφάλαιο «La sagesse de Simon de Nantua» από τὰ *Oeuvres posthumes*. Ὁ

10. Πβ. Ὁ διδάσκαλος Πέτρος, ἡ ό πεπαιδευμένος τοῦ χωρίου, Ὑπό Γ. Π. Βραχιδῶ. Συνομιλία περί Φυσικῆς, Μεταφρασθεῖσαι εκ τοῦ γαλλικοῦ, α' εκδ. Νάπλι 1850 και ειδικότερα τὸ κεφ. Κ', «Ὁ διδάσκαλος Πέτρος δέχεται τήν έπίσκεψιν τοῦ εκ Νάντης Σίμωνος» (σ. 147-166). Τήν πληροφορία μοῦ άνακοίνωσε ό Κυρ. Ντελόπουλος, τόν όποιο εύχαριστῶ και από τή θέση αὐτή.

Μετὰς ἀναφέρεται ἄοριστα στὶς ἐξομολογήσεις («Γάλλου τινός, Σίμωνος καλουμένου», τὶς ὁποῖες ἀποφάσισε νὰ μεταφράσει «ἐλευθέρως». Ὁ συγγραφέας προσαρμόζει τὸ κείμενο («Αἱ ἐξομολογήσεις τοῦ Σίμωνος...» [«Ἡ ἄγκυρα τῆς εὐτυχίας»]) στὸ ὕφος τῆς διήγησής του, ἀλλάζοντας τοὺς προσδιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, χωρὶς νὰ ἀκολουθεῖ τὴν ἀφηγηματικὴ ἐκδοχὴ τῆς προγενέστερης μετάφρασης τοῦ 1838.¹¹ Οἱ ἀφελεῖς ἐξομολογήσεις τοῦ Σίμωνος σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς φρόνησης ἐνσωματώνονται, μετὰ τὶς ἀνγκαῖες συμπτώξεις καὶ περικοπές, στὴ ροὴ τῆς ἀφήγησης τοῦ *Γεροστάθου*, ἀφοῦ πλακισιοθεοῦν ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες προτροπές καὶ ἀποφθέγματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας, συμμετέχοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ συνδέσει τὸ παρὸν μὲ τὸ ἱδανικὸ κλασικὸ παρελθόν. Μετατοπίζοντας τὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴ Γαλλία τοῦ προηγούμενου αἰῶνα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὁ Μετὰς ταυτίζει τὴν προοπτικὴ τοῦ ἔργου (τὴ σύνδεσή του μὲ τὸ παρὸν καὶ ἐνδεχομένως τὸ μέλλον) μὲ τὴν ἠθικὴ διαχρονικὴ του διάσταση.

Ἀναφερόμενος στὶς φιλολογικὲς δραστηριότητες τοῦ θεῖου τοῦ Α. Μετὰς, ὁ Βικέλας ἀποκαλύπτει ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸς ἐπιχειρήσει νὰ μεταφράσει τὸ ἔργο τοῦ Jussieu: «Συνέπεσε νὰ περιέλθῃ... εἰς χεῖρας μου τὸ γαλλικὸν σύγγραμμα *Simon de Nantua*... Ἡ ἀνάγνωσίς του μὲ κατέθελε καὶ ἀπεφάσισα νὰ τὸ μεταφράσω... ἤρχισα τὴν μετάφρασιν, μετέφρασα δὲ τὰ πρῶτα κεφάλαια. Τὸ χειρόγραφον πρὸ ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἔσχισα, τακτοποιῶν παλαιὰ ἔγγραφα. Ἀλλὰ δὲν εἶχα λησμονήσει τὸ βιβλίον». Ὁ ἴδιος, σχολιάζοντας τὴν πρωτοτυπία τοῦ *Γεροστάθου*, παρατηρεῖ: «Ἀλλὰ ὁ Ἑλληὴν ἔμπορος δὲν ἔχει τὴν πρακτικὴν μόνον φρόνησιν τοῦ Γάλλου γυρολόγου. Τὴν διδασκαλίαν του διαπνέει αἴσθημα ὑψηλὸν ἠθικῆς καὶ πατριωτισμοῦ. Ἡ ὀρθοέπεια, ἡ γλαφυρότης τοῦ ὕφους, ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ συγγραφέως ἀνύψωσαν τὸ σύγγραμμά του εἰς σημεῖον πολὺ ἀπέχον τοῦ προτύπου τὸ ὁποῖον τὸν ἐνέπνευσε».¹²

Στὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα τὸ ἱστορικὸ ὑπόστρωμα τῆς ἀφήγησης παραμερίζεται πρὸς ὄφελος τῆς ἠθικῆς σκοπιμότητος. Μιὰ τελευταία προσαρ-

11. Στὴν ἀρχὴ τῶν κεφαλαίων γιὰ τὴ σοφία καὶ ἀντίστοιχα τὴ φρόνηση τοῦ Σίμωνος διαβάζουμε: «Καθ' ὃν καιρὸν ἐμαθήμευον εἰς Νάντουαν, μὲ ἐμαθον ὅτι ὑπῆρξάν ποτε ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον σοφοὺς. Τὸ ὄνομα τοῦτο, μ' ἔδον ὅτι ἤμην μικρὸς μοὶ ἐφάνη ὠραιότατον», *Ὁμιφανῆ συγγράμματα*, 1838, σ. 13· «Ὅτε, νέος ὢν, ἐσπούδαζον εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου μου, ἤκουσα παρὰ τοῦ διδασκάλου ὅτι ὑπῆρχόν ποτε εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἄνδρες ἐπονομασθέντες Σοφοί. Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, ἂν καὶ μικρὸς, ἤρεσα ὑπερβολικά», *Γεροστάθης*, ²1860, σ. 135.

12. Δ. Βικέλας, *Ἡ ζωὴ μου*, Ἀθήνα 1908, σ. 233-234.

μογή, που προορίζεται για ειδικό και συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό, υπογραμμίζει τη δημιουργική διάθεση της μεταφράστριας που παραφράζει κατ' ἐκλογήν, όσο και την ἐπιμονή της χρήσης του πραγματικοῦ για σκοπούς διδακτικούς. Τὸ ἔργο, ὁ *Κυρ-Σίμος* ('Αθήνα 1900), σὲ μετάφραση τῆς Αἰκατερίνης Οἰκονόμου, ἀδελφῆς τοῦ Δ. Βικέλα,¹³ υἱοθετεῖται στὴν ἐλληνική του μορφή ἀπὸ τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων ὡς «καταλληλότατον διὰ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων». Ἡ μεταφράστρια, ἡ ὁποία δηλώνεται στὸν τίτλο μὲ τὰ ἀρχικά Α.Ο., στὸ προλογικὸ της σημείωμα γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ παράφραση ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Jussieu, *Simon de Nantua*. Τὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου («Ὁ κυρ-Σίμος») εἶναι ἀπὸ τὸν *Simon de Nantua* καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὰ κεφάλαια I-VI, VIII, X-XI, XIII, XV, XVIII-XIX, XXI, XXIII, XXXIII, ἐνῶ τὸ δεύτερο μέρος («Ἡ σοφία... Ἡ παραβολὴ τοῦ κυρ-Σίμου») ἀπὸ τὰ *Oeuvres posthumes* («La sagesse... Parabole de Simon de Nantua»). Τὰ δύο αὐτὰ ἔργα τοῦ Jussieu ἀρχίζουν ἐξάλλου νὰ ἐκδίδονται μαζὶ ἀπὸ τὸ 1846. Ἡ παράλειψη τῶν στοιχείων ἐκείνων πού θά μπορούσαν νὰ συνδέσουν τὴ διήγηση μὲ τὴν ἱστορία, ἐπιτρέπουν τὴ μετατροπὴ τοῦ λόγου ἀπὸ πειστικὸ σὲ κατ' ἐξοχὴν ὠφέλιμο καὶ καθιστοῦν τὸν *Κυρ-Σίμο* ἀνάγνωσμα προσφιλὲς καὶ πρόσφορο στὴν ὑπόδειξη τῶν ἀρχῶν πού ρυθμίζουν τὴν κοινωνικὴ συμπεριφορά.

Ἡ ἰδιότυπη χρῆση τοῦ πραγματικοῦ στὴ διατύπωση σαρῶν καὶ ἀπλουστευμένων διδακτικῶν μηνυμάτων συνοψίζεται στὴν περίπτωσή μας στὴν ὑποστήριξη μιᾶς βασικῆς ἀποδεικτικῆς θέσης: «Ἡ εὐτυχία κρέμεται ἀπὸ τὴν ἀκριβὴ ἐκπλήρωση τῶν χρεῶν». Ἡ ἀξιοποίηση καὶ ἡ ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς ἀφορμῆς διευκολύνεται ἀπὸ τὴ διάρθρωση καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀφηγηματικοῦ ὕλικου: ἡ περιήγηση δίνει τὴν ἀφορμὴ στὴν παρατήρηση καὶ ἀναβάλλει τὴν προώθηση τῆς ἐξέλιξης τῆς δράσης, ἀφοῦ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὑποτυπώδη πλοκὴ ἐξουδετερώνεται ἀπὸ τὸ βᾶρος τῶν σκέψεων τοῦ παρατηρητῆ. Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Συμεών, τοῦ Σίμωνος ἢ τοῦ Σίμου, ὁ περιερχόμενος ἔμπορος, στὴν πλασματικὴ ἀλλὰ καὶ ἀληθοφανῆ διήγησή του, δὲν ἐπιμένει τόσο στὴ μίμηση τοῦ πραγματικοῦ ὅσο στὴ μεταμόρφωσή του.

ΒΙΚΤ ΠΑΤΣΙΟΥ

13. Βλ. Δ. Βικέλας, ὁ.π., σ. 234.